Suave făpturi, cerbere, blânde mume, diletante agreabile, vivandiere... Femeile în publicațiile periodice ale Serviciului Social, România 1935–1939

Theodora-Eliza VĂCĂRESCU

Cercetătoare independentă, Cooperativa Gusti
Independent Researcher, The Gusti Cooperative
Personal e-mail: theoeliza@yahoo.com

Suave beings, amazons, tender mothers, agreeable dabblers...
Women in Rural Interventionism: Romania, 1935–1939

Abstract: Between 1934 and 1939, several hundred voluntary student teams went to Romanian villages to perform "cultural work," i.e., to help and guide peasants to work more productively and to live healthier lives. In 1938, the Law of the Social Service was passed, stipulating that all university graduates, irrespective of gender and academic specialization, were required to take part in social intervention activities in villages to obtain their diplomas. In this paper, I argue that a new constellation of gender ideas, norms and expectations was drawn up in order to allow for enough room for young middle-class women to be part of student teams that were going to spend a couple of months away from their families and in the unknown settings of the rural areas. Therefore, I explore the discourses used in the main information and propaganda periodical published by the Social Service and I identify and illustrate some strategies and mechanisms employed in the production of the gender model needed for the social and national construction of the new and improved Romanian village.
Keywords: women's history; interwar Romania; Dimitrie Gusti; gender configurations; social interventionism.

Citation suggestion: Văcărescu, Theodora-Eliza. „Suave făpturi, cerbere, blânde mume, diletante agreabile, vivandiere...Femeile în publicațiile periodice ale Serviciului Social, România 1935–1939". *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 65-79. https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.09.

Echipele voluntare studențești și Serviciul Social

Schematic, în anii 1920 și 1930 s-au organizat mai multe campanii de monografie sociologică în câteva sate de pe teritoriul proaspăt createi Românii Mari, campanii care au adunat zeci de studenți/te și cercetători/oare care au investigat viața rurală folosind un sistem teoretic integrat și metode de cercetare interdisciplinare. Din 1934 au fost create echipele regale voluntare studențești, a căror muncă în satele din România era de această dată orientată mai multe spre intervenție socială, decât spre cercetare sociologică. În 1938 a fost promulgată Legea Serviciului Social, care prevedea obligativitatea muncii culturale la sate drept condiție pentru obținerea diplomei de absolvire pentru toate persoanele care au urmat studii superioare în România, indiferent de profil. Ca urmare a acestei legi, atât absolvenții, cât și absolventele erau obligați/te să petreacă două-trei luni la sate și să participe la activitățile de intervenție socială proiectate de Dimitrie Gusti și de colaboratorii lui. În consecință, pentru realizarea acestei munci la sate, au fost organizate zeci de școli de comandanți și comandante ale Serviciul Social, care a fost însă suspendat în septembrie 1939.

Ideea reformelor și a intervențiilor sociale – chiar dacă într-o formă neclară și doar la nivel de principiu justificator

al cercetărilor științifice – a fost menționată de Dimitrie Gusti din primii ani ai carierei universitare. În plus, era de așteptat ca monografiștii/stele, care petreceau cel puțin o lună în satele din România, să observe problemele și lipsurile vieții rurale și să vrea să schimbe unele practici sau să-și ofere ajutorul în domeniile lor de specializare. Așadar, este explicabil și era previzibil ca activități punctuale de intervenție socială să fi existat încă înainte ca „munca culturală" să devină caracteristica dominantă a noilor incursiuni ale grupurilor de tineri și tinere intelectuali/e în viața rurală.

Henri H. Stahl relatează că, încă de la primele ieșiri pe teren, monografiștii/stele au simțit necesitatea explicării activităților pe care le întreprindeau sătenilor, așa că au început să organizeze șezători, în care, de la Nerej, apare și componenta de „ridicare culturală", combinând „partea plăcută, hazlie, cu scurtele cuvântări de educare a sătenilor în domeniile sănătății, ale muncii sau ale ridicării sufletești și ale minții"[1]. Tot la Nerej au fost demarate activități în zonele sănătății, ale „igienei sociale", ale tehnicilor de muncă a câmpului, ale cooperației. Așa cum remarca Stahl la mijlocul anilor '30, desigur, într-un context de propagandă, dar nu mai puțin relevant, „[p]entru noi, și încă de la început, cercetarea și acțiunea erau ca două surori gemene și nedespărțite, și pentru amândouă am creat câte o tehnică specială"[2]. Astfel, granița dintre cele două tipuri de activități – cercetare și intervenție socială – este neclară și flexibilă, iar distincția pe care o operez se bazează mai curând pe structura organizațională, decât pe cea acțională.

Echipele studențești voluntare, care au funcționat sub umbrela Fundației din 1934, și transformarea lor în obligativitate prin Legea Serviciului Social în 1938 au avut un scop dublu: pe de o parte, ameliorarea situației materiale și sociale a țărănimii și, pe de altă parte, antrenarea tineretului universitar într-un tip de activitate care să canalizeze energiile spre o misiune construită ca o contribuție esențială pentru națiune și, astfel, să ofere posibilitatea unei identități sociale și politice cel puțin la fel de atractive precum cea propusă de mișcarea legionară. Această dimensiune a constituirii echipelor studențești a fost semnalată prima dată de cercetătorul Zoltán Rostás și susținută atât prin publicații contemporane cu activitatea echipelor, cât și prin mărturii orale, realizate de Rostás în anii 1980–1990. Istoricul sociologiei argumentează că „publicațiile coordonate de Gusti nu arătau niciodată în mod deschis că patriotismul lor ar fi opus legionarilor. Se poate demonstra că voluntariatul la țară – pe lângă moda epocii – era destinat să contracareze efectul propagandistic al acțiunilor legionare"[3]. Chiar dacă, așa cum susține Rostás, în scrierile vremii nu apare desemnată nominal mișcarea legionară, există referințe cât se poate de transparente la influențele nocive ale acesteia. Mai mult, sublinierea de către Carol al II-lea a rezultatului geminat urmărit de activitățile desfășurate de tineret în sate lasă puțin loc pentru neclarități și speculații:

> „Prin chemarea făcută către tineretul studențesc să vină alături de Mine ca să încercăm o îndreptare sănătoasă a satelor noastre, am urmărit două scopuri: Am urmărit întâiu scopul cel mare de a face ceva pentru satele noastre și pentru țăranii noștri. Dar am mai urmărit și un alt scop, acela de a arăta tineretului nostru care este calea cea sănătoasă a muncii și a surplusurilor de energie"[4].

Până în 1934, activitățile de „iluminare a țărănimii" desfășurate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol" se făceau prin intermediul căminelor culturale sătești, al bibliotecilor, al câtorva reviste și, mai ales, al „misionarilor culturali". Henri H. Stahl explică faptul că acest tip de acțiuni culturale existase de multă vreme în România, cea mai răspândită abordare fiind „curentul haretist". Spiru Haret inițiase un proiect de „ridicare culturală" a țărănimii, utilizând „elitele" sătești într-o „muncă de «răspândire a cunoștințelor folositoare»"[5], prin publicații și conferințe pe diverse teme științifice și utilitare, realizate într-o manieră de popularizare, dar cel mai adesea nerăspunzând nevoilor țăranilor și nefiind adaptate la interesul și înțelegerea acestora. Totuși, abordarea haretistă a acțiunii culturale a avut o mare răspândire și un real succes, cel puțin la nivelul celor care o propagau.

Stahl afirmă că, în timpul campaniilor monografice și al activităților echipelor studențești, cei mai aprigi susținători au fost „misionarii culturali", ușor de recunoscut după vocabularul utilizat, dar și prin dedicația față de munca de „ridicare" a satelor. În plus, au existat și încercări de cercetare a unor aspecte ale vieții și culturii sătești, dar realizate de neprofesioniști și în mod izolat. Astfel că, în momentul în care a fost cooptat de Gusti în reorganizarea Fundației, Stahl, mărturisește că a fost surprins de acest „lung trecut" și observă că „[c]eea ce încercasem noi, în monografiile noastre, mai încercaseră și alții, înaintea noastră, și ce aveam de gând să facem, ca acțiune culturală, nu era decât continuarea a ceea ce se mai făcuse [...], măcar că în forme noi"[6].

După preluarea conducerii de către Gusti, s-a ajuns la concluzia că sistemul de „ridicare culturală" a țărănimii practicat până atunci de Fundație nu corespunde nici teoretic, nici acțional cu concepția sa asupra culturii și a căilor de urmat în demersurile de reformă și muncă sociale. Gusti concepea cultura în sens de pedagogie socială în, ca proces de ameliorare a nivelului de trai atât material, cât și social-cultural al populației României. Pe scurt, sistemul gustian de acțiune culturală cuprindea patru domenii fundamentale, gândite ca formând o unitate: cultura sănătății, cultura muncii, cultura minții și cultura sufletului. Așa cum le elucidează Stahl, acestea reprezentau „starea de sănătate a maselor, organizarea muncii lor productive și a relațiilor lor economice, deprinderea și practicarea învățămintelor științifice și consolidarea relațiilor etice, de solidaritate socială, adică a conștiinței cetățenești"[7].

În viziunea lui Gusti, la baza activităților de intervenție socială trebuia să stea cunoașterea științifică a „realității", adică a întregului complex de viață socială specific și diferit pentru fiecare unitate socială în parte. Intervenția socială urma să fie îndeplinită prin intermediul unor echipe multidisciplinare de profesioniști/ste, care trebuia să desfășoare activități sociale – de educare și profesionale – în toate zonele de interes date de problemele identificate teoretic și verificate prin cercetare, pe baza unui program elaborat la centru, dar flexibil și

îmbunătățit în urma experienței muncii efective. Principalul rol al acestor echipe era de organizare și de cuprindere în activitatea lor a sătenilor înșiși și a instanțelor administrative locale, care trebuiau să participe activ și constant la acțiunile de ameliorare a vieții și a muncii sătești, iar acest lucru urma să se realizeze prin intermediul instituției căminului cultural. Iată cum descrie Octavian Neamțu, în 1936, munca echipelor studențești voluntare:

> „Programul din 1936 [...] a dat o însemnătate mare indicațiilor tehnice pentru realizări materiale, construcții, șanțuri, platforme, fântâni, grădini școlare etc., năzuind să dea dintr-odată conducătorului de muncă culturală principii teoretice, planul acțiunii, metoda de adaptare a lui la nevoile locale și schemele tehnice ale diferitelor lucrări materiale. Înfăptuirea programului de muncă culturală al Fundației presupune colaborarea tuturor energiilor locale, fiind un program de coordonare a activităților speciale în vederea ridicării totale a vieții satului ca unitate de viață și muncă, cu mijloacele cari stau la îndemâna satului, precum și a administrației locale și județene. El nu lasă loc improvizărilor, dar nici nu propune lucruri de neînfăptuit de către sat".[8]

Echipele erau formate din 10–15 persoane și includeau „un medicinist, o medicinistă, un student în medicina veterinară, un student inginer agronom, un profesor de educație fizică, un teolog, un student sociolog, o maestră de gospodărie", alături de câțiva „tehnicieni", precum un medic uman și unul veterinar, un inginer agronom și unul silvic etc.[9] În plus, grupurile erau înzestrate cu materialele și instrumentele necesare fiecărei specializări și fiecărui domeniu de activitate și trebuiau să petreacă între trei și șase luni în sate. În acest format au funcționat 12 echipe în 1934, iar numărul lor a crescut constant până în 1937: 25 de echipe în 1935, 59 în 1936, 77 în 1937 și 63 în 1938[10].

Nu am găsit o listă nominală a studenților/telor care au luat parte la aceste campanii de „muncă culturală" și nici o referire pe sexe la persoanele cuprinse în echipe, însă se poate aproxima numărul minim de femei implicate în echipele studențești dacă admitem că în fiecare dintre acestea au fost cel puțin două tinere – o medicinistă și o maestră de gospodărie. Este însă de așteptat să fi fost mai multe studente în echipe, ținând cont de faptul că și în domeniile considerate în mod tradițional ca „potrivite" pentru bărbați și practicate în mod preponderent de aceștia, precum agronomia sau zootehnia, au existat studente. Un exemplu înregistrat de Zoltán Rostás este cel al Irinei Pop (Sturdza), care a urmat o specializare în agronomie, „încălcând" atât așteptările de gen, cât și pe cele de clasă socială[11]. Se poate deci afirma că în cei cinci ani de activitate a echipelor studențești voluntare, cel puțin 450 de femei au fost implicate în muncă voluntară în satele de pe teritoriul României.

Aceste mii de persoane cu specializări în diverse domenii trebuiau să fie instruite în privința muncii practice în sate și, mai ales, inițiate în sistemul sociologic gustian, pentru a putea, pe de o parte, desfășura activități de cercetare și, pe de altă parte, pentru a deprinde o înțelegere minimală, dar suficientă, a complexității și inter-relațiilor dintre problemele și procesele sociale de care trebuiau să se ocupe. Așa că, pe lângă cursurile organizate de colaboratorii lui Gusti, s-au publicat o serie de volume de îndrumări pentru echipe, studii realizate de echipieri și echipiere, „călăuze" pentru activitățile secțiilor, și a fost editat și un *Curier al echipelor studențești*. Acesta din urmă reprezintă ceea ce am numi acum „revistă de comunicare internă instituțională", „publicație de întreprindere" sau „newsletter" și a fost inițiat în primul rând pentru a se putea menține legătura între centrul coordonator și echipele din teren, însă, pe parcursul celor patru ani de apariție (până la transformarea în *Curierul Serviciului Social*) s-a construit prin intermediul lui o adevărată cultură organizațională[12].

Legea Serviciului Social a fost promulgată în 13 octombrie 1938 și impunea tuturor absolvenților și absolventelor de instituții de studii superioare din România obligativitatea unui stagiu de muncă în folosul satelor. Însă ideea trecerii de la muncă voluntară la muncă obligatorie prestată de tinerii/ele intelectuali/e nu a apărut în 1938. Dimitrie Gusti vorbise despre studenți ca „funcționari sociali" cu cel puțin zece ani mai devreme[13], anticipând o lege a învățământului superior care să oblige absolvenții/tele să desfășoare activități culturale la sate și construind misiunea tineretului universitar ca pe una prin care „Națiunea le-a încredințat [studenților și studentelor] cele mai importante interese ale ei" și la care „vor trebui să dea concursul lor cald și luminat"[14]. La începutul anului 1936, având deja experiența a doi ani de „muncă culturală" desfășurată de studenți/te în sate, Gusti reia ideea obligativității muncii și clarifică motivele, obiectivele și mijloacele avute în vedere:

> „Organizarea nouă a Echipelor dă prilej tinerimii cărturare, care va avea mai târziu, la maturitate, răspunderea bunului mers al țării noastre, să treacă prin focul regenerator al muncii pentru sate. În sat, acești tineri cărturari, din toate specialitățile, sociologi, medici umani și veterinari, teologi, agronomi, ingineri silvici, maestre de gospodărie, au un câmp larg și măreț deschis ca să-și arate patriotismul lor activ și constructiv de acțiune concretă, practică și binefăcătoare, ei au prilejul rar să-și poată arăta puterea de muncă și energia creatoare de suflet nou și de stări românești. Organizația Echipelor de muncă culturală la sate, alcătuită din studenți și tehnicieni, devine astfel o nouă metodă, metodă practică și adevărată, pentru noua organizare a vieții românești. [...] Institutul Social Român este gata a-și lua răspunderea cercetării, iar Fundația sarcina organizării culturale. Întrebarea, însă, gravă, prin ce oameni se va putea înfăptui și prin ce echipe de muncă?, ne tulbură! Pentru că, să ne fie îngăduit a face mărturisirea: Echipele nu se pot organiza chiar așa de ușor cum s-ar crede. Membrii lor se găsesc cu greu și se aleg tot așa de greu. De aceea se impune o măsură radicală. Anume: *introducerea serviciului social obligator*".[15]

Deși trecerea de la voluntariat la obligativitate constituie un punct de turnură major în activitățile inițiate și coordonate de Dimitrie Gusti, așa cum afirmă Zoltán Rostás, aceasta nu reprezintă o contradicție în conceptualizarea gustiană a intervenției sociale[16]. În plus, după cum se poate remarca din cuvintele lui Gusti citate mai sus, procesul anticipat este mai mult o continuare la scară mai mare a ceea ce se petrecea deja decât o schimbare radicală: fundamentele motivaționale rămân aceleași, scopurile sunt neschimbate și vizează atât populația satelor, cât și tineretul implicat, iar căile de realizare nu diferă cu nimic de ceea ce se aștepta de la echipele voluntare.

Totuși, din perspectiva mai largă a proceselor implicate de construcția națională și înțeleasă pe fondul acutizării conflictelor politice interne și internaționale, Legea Serviciului Social din 1938 poate fi interpretată ca o marcă a „dictaturii" instaurate de Carol al II-lea la începutul acelui an. Zoltán Rostás argumentează că, în contextul reorganizării masive a vieții de stat, antrenate de suspendarea partidelor politice și a Constituției, și al necesității neutralizării mișcării legionare, Carol al II-lea a apelat la strategia atragerii de partea sa a celor două mari categorii de populație – tineretul și țărănimea – care se aflau sub influența principalului său adversar politic[17]. Din această perspectivă, legiferarea muncii culturale a echipelor studențești voluntare apare ca un produs al sistemului „totalitar" impus de rege și ca o strategie gândită de acesta pentru a-și atinge propriile scopuri politice. Este însă cel puțin la fel de pertinentă și traducerea acestei legi ca o oportunitate de care a profitat Dimitrie Gusti pentru a-și pune în aplicare un plan mai vechi, care nu s-a putut materializa decât în contextul „dictaturii regale". Astfel, se poate susține posibilitatea utilizării unui sistem „totalitar" pentru realizarea unor obiective considerate – cel puțin de către persoanele care și le-au propus și care nu făceau neapărat parte din sistem – nu numai benefice, ci esențiale pentru bunăstarea grupurilor vizate de acțiune. Bineînțeles, această ipoteză nu se aplică numai în contextul României interbelice.

Cum am arătat deja, legea pentru înființarea Serviciului Social a fost promulgată de Carol al II-lea în octombrie 1938, iar președinte al Serviciului Social a fost numit Dimitrie Gusti. Textul legii Serviciului Social a fost redactat de Henri H. Stahl și de Octavian Neamțu, pe baza experiențelor de peste un deceniu de cercetare și „muncă culturală" în zonele rurale. Așa cum susține Rostás, această origine asigură legii o legătură directă cu situațiile și nevoile din România și nu poate fi bănuită de preluarea vreunui model extern, deși legi similare existau și în alte țări[18].

Legea cuprinde nouă capitole, structurate în 25 de articole. În primul articol se stabilește înființarea unei instituții autonome, Serviciul Social, „pentru munca de ridicare a satelor și orașelor", ceea ce reprezintă o noutate față de munca echipelor studențești voluntare, dar nu și față de concepția gustiană de schimbare socială, care includea și deja contribuise la organizarea unei școli de asistență socială care avea ca obiectiv zonele urbane. De-abia în ultimul articol este desemnată Fundația Culturală Regală „Principele Carol" ca instituția însărcinată prin lege să se ocupe de aplicarea Serviciului Social[19]. Tot în primul articol sunt expuse cele patru obiective principale ale instituției Serviciului Social:

> „a) A pregăti și conduce *tineretul de ambe sexe* [s. m.], absolvenții din toate categoriile de școli, în munca de reorganizare a satelor, înțeleasă ca o obligațiune cetățenească și națională; b) A creia, în acest scop, ca organ de execuție al său, Căminul Cultural, cu menirea de a conduce viața satului, prin conlucrarea locuitorilor în interesul obștesc, și prin coordonarea și unificarea activităților depuse în sat de autorități și de inițiative particulare; c) A organiza și conduce opera de cunoaștere a țării, prin cercetări monografice, care vor forma temelia lucrărilor Serviciului Social; d) A organiza școli pentru educarea sătenilor și orășenilor, în vederea activității Căminelor Culturale și școli pentru pregătirea tinerilor chemați la Serviciul Social".[20]

Este de remarcat, în primul rând, faptul că la munca de reorganizare a satelor sunt obligate să participe, în aceeași măsură cu bărbații, și absolventele tuturor tipurilor de studii superioare. Această particularitate servește drept argument pentru ipoteza conform căreia orice proiect de re-construcție societală și/sau națională include și o distribuire aparte a rolurilor de gen, cel mai adesea diferită sau chiar contrară celei specifice „vechiului" proiect[21]. Utilizând o concepție de cunoaștere și reformă sociale similară cu cea care a stat la baza muncii echipelor voluntare, se legiferează atât cercetările monografice, cât și participarea grupului țintă la munca pentru propria ameliorare materială și socială, Căminul Cultural fiind desemnat ca organ care să gestioneze eforturile locuitorilor satului, coordonate de tineretul universitar. De asemenea, este prevăzută organizarea a două tipuri de activități de educare și instruire: școlile țărănești și școlile de comandanți și comandante de echipe.

Caracterul mobilizator cvasi-total al impunerii implicării în acțiunile de „ridicare" a satelor și a orașelor este revelator atât pentru concepția gustiană postulată în nenumărate rânduri în anii precedenți, cât și pentru demersul „dictatorial" carlist. Astfel, în conformitate cu legea, obligativitatea participării nu se limitează la studențime și, eventual, la populația satelor, ci include multe alte instanțe administrative, profesionale și instituționale: de la cele peste zece ministere care aveau în sarcină zone de interes pentru Serviciul Social (internele, educația națională, cultele și artele, sănătatea, agricultura și domeniile, economia națională, munca, lucrările publice și comunicațiile, finanțele, apărarea națională, propaganda[22]) la primăriile și prefecturile comunale și județene; de la școli și cadre didactice la pregătirea premilitară și Straja Țării, de la institute de cercetare și diverse societăți culturale la preoți, notari, învățători, săteni, „intelectuali și fii ai satului plecați din sat"[23]. În același timp, trebuie remarcat faptul că, în ciuda unor detalii organizatorice aproape pedante și a unor sancțiuni disciplinare în cazul sustragerii de la obligațiile prevăzute de Serviciul Social, legea specifică o autonomie semnificativă diverselor instituții vizate și garantează flexibilitatea

organizării și coordonării activității Serviciului Social.

Prin aceeași lege se înființează Institutul de Cercetări Sociale al României, „cu scopul de a organiza, conduce și coordona lucrările din toate domeniile sociale consacrate cunoașterii științifice a țării și neamului", care va include și institutele regionale și care este însărcinat să „federalizeze" toate institutele din România, publice și particulare, a căror activitate are legătură cu cercetările și intervențiile sociale. Este vorba, desigur, despre noua titulatură a bine-cunoscutului Institut Social Român care, conform legii Serviciului Social, își extinde considerabil activitatea, dispune de fonduri mult mai mari acordate de Serviciul Social, însă își decide singur statutul și regulamentul[24].

În privința instruirii diverselor grupuri vizate de lege, se instituie mai multe tipuri de școli și cursuri temporare și permanente: pentru săteni, pentru ostași, pentru corpul didactic, pentru „conducătorii satului", pentru funcționarii administrativi și „profesioniștii salariați de stat, județ și comună" și, mai ales, pentru tinerii și tinerele care vor conduce echipele Serviciului Social. Trebuie remarcat și faptul că, pe lângă sancțiuni, legea prevede și recompense și facilități pentru persoanele care activează în Serviciul Social[25]. De asemenea, instituția Serviciului Social beneficiază de o înzestrare bogată: subvenții anuale de la stat, contribuții din veniturile comunelor, donații, plus obligativitatea din partea statului, a ținuturilor și a comunelor de a pune la dispoziția Serviciului Social localurile necesare[26].

În toamna și iarna anului 1938 a fost organizat mecanismul instituțional de coordonare a vastului demers de intervenție socială, iar în primăvara lui 1939 s-a demarat procesul de selectare și instruire a absolvenților și absolventelor care urmau să ocupe poziții de conducere în echipele Serviciului Social[27]. S-au organizat câte zece stagii de pregătire pentru viitorii/oarele comandanți și comandante de echipe la Valea Vinului, Petriș, Broșteni și Făgăraș, care au durat aproximativ o lună și la care au luat parte mii de tineri și tinere. De aceste „școli de comandanți și comandante" s-au ocupat Octavian Neamțu și Iacob Mihăilă. Henri H. Stahl povestește că nu a contribuit decât foarte puțin și izolat la programul școlilor, întrucât considera că se imprimase acestor cursuri un „caracter prea milităresc", care nu era potrivit cu scopurile de cercetare și activitate profesională ale viitoarelor demersuri studențești[28].

Dintre publicațiilor legate de Serviciul Social pot fi menționate *Buletinul Serviciului Social*, din care au apărut patru numere între martie și august 1939, broșura *Câteva lămuriri despre Serviciul Social, pentru tineretul universitar*, publicată tot în 1939 și *Curierul Serviciului Social*, cu 15 numere (iunie – octombrie 1939), care era continuarea, într-un format mai mare și transformat în organ de propagandă, a vechiului *Curier al Echipelor Studențești*.

Serviciul Social a fost suspendat prin decret regal în octombrie 1939, iar activitatea echipelor a fost întreruptă în 5 septembrie pentru echipele de băieți și în 6 septembrie pentru echipele de fete. Printr-un ordin circular transmis echipelor și republicat în *Curierul Serviciului Social*, Dimitrie Gusti explică sistarea muncii culturale prin răspunsul la „ordinele de chemare ale Marelui Stat Major" și indică echipierilor să dea curs mobilizărilor, iar echipierelor să „plece spre casele lor", pentru a „reda familiilor echipierelor noastre toată liniștea"[29]. Comandanții și comandantele de echipe trebuia să se întoarcă la fundație pentru a preda personal materialele și echipamentele; comandanții urmând să se îndrepte spre unitățile militare la care erau repartizați, iar comandantele să frecventeze cursuri de Crucea Roșie[30].

Participante la intervenția socială

Ipoteza generală a studiului meu este că fiecare proiect societal mobilizează anumite idei și aranjamente de gen. Desigur, într-o societate la un moment dat, există mai multe proiecte aflate în competiție și, în plus, chiar în cadrul aceluiași proiect pot exista transformări de-a lungul unei perioade mai scurte sau mai lungi de timp. În funcție de necesitățile percepute de persoanele care dețin puterea (cel puțin asupra unei părți din conceperea sau implementarea proiectului societal), ideile de gen și conceptualizările rolurilor femeilor și ale bărbaților sunt fluide și se pot modifica în așa fel încât să servească scopurilor proiectului societal din momentul respectiv.

Aceste idei și conceptualizări ale categoriei genului nu funcționează însă izolat. Pe de o parte, ele sunt întotdeauna întrețesute, la nivel local și global, cu alte axe ale diferențelor și asimetriilor de putere, dintre care fundamentale sunt etnia, clasa, rasa și, pe de altă parte, sunt influențate de aranjamentele și transformările din cadrul categoriei genului, la nivel local de proiectele concurente sau de mișcările sociale contestatare independente de proiectul societal în cauză și, la nivel global, de schimbările intervenite în construirea categoriei genului din punct de vedere material, politic și simbolic[31].

Așadar, există întotdeauna o constelație de idei și aranjamente de gen disponibile, din care, în funcție de necesitățile percepute la un moment dat, grupurile dominante mobilizează un set pe care îl utilizează pentru a încerca să-și realizeze scopurile. Deși, în general, asimetriile și inegalitățile de gen sunt constant, într-o măsură mai mică sau mai mare, produse, legitimate și reproduse de cele mai multe proiecte societale, există, în majoritatea cazurilor, spații de negociere și mișcare în care persoane sau grupuri care nu dețin puterea utilizează – chiar dacă numai limitat –ideile și aranjamentele de gen (și/sau clasă, rasă, etnie) promovate de proiectul societal care le angrenează pentru avansarea propriilor obiective. Este deci vorba despre un mecanism multidirecțional, care – simplificând – poate fi rezumat susținând că atât grupurile dominante, cât și cele dominate utilizează același set de idei și aranjamente de gen pentru a-și îndeplini propriile scopuri[32].

Așa cum am arătat mai sus, participarea femeilor la echipele studențești, dar mai ales la cele ale Serviciului Social, este instituționalizată și obligatorie, odată cu Legea Serviciului Social. În cadrul muncii de ridicare a satelor echipierele aveau un rol prestabilit. Acest rol era unul conceput drept specific „feminin", pe care bărbații nu-l puteau îndeplini. Era munca de educare a femeilor de la sate, în domenii considerate

ca făcând parte din sfera de acțiune a femeilor: probleme de sănătate și igienă a nașterii, de creștere a copilului, în general de igienă corporală, de alimentație, de gospodărie, de odihnă și, de asemenea, de educație intelectuală și morală. Se considera că această misiune – cu scop și orizont de acțiune strict determinat – încredințată femeilor nu poate fi îndeplinită decât de ele, întrucât femeile, pe de o parte, prin anumite caracteristici înnăscute (blândețe, căldură, apropiere sufletească etc.) și, pe de altă parte, prin natura delicată a acestor probleme, sunt singurele capabile să o ducă la bun sfârșit: 1. „capitolul" sănătății (sănătatea mamei și a copilului; sănătatea individuală, a muncii, a odihnei, a alimentației, a locuinței); 2. „capitolul" muncii (organizarea muncii, cultura muncii); 3. „capitolul" culturii morale și intelectuale.

Mai jos redau câteva fragmente din articolele de informare și propagandă apărute în revista *Curierul Serviciului Social*, pentru a arăta felul în care se reflectă aceste „capitole" ale muncii și, implicit, ale responsabilităților femeilor în publicațiile dedicate atât absolventelor și absolvenților, cât și publicului larg, care era ținut la curent cu evoluția școlilor de comandante și comandanți din cadrul Serviciului Social[33]. Misiunea tinerelor este în mod clar construită pe baza constelațiilor de așteptări și norme de gen, cu scopul de a produce și a întări modelele acceptate și acceptabile în societate în acel moment.

„[...] Potrivit scopului Serviciului Social școala lucrează în primul rând la pregătirea tehnică a cunoașterii realității satului românesc cu toate problemele lui și mai ales *pentru noi fetele* cele două probleme: *a creșterii copilului și a gospodăriei*".[34]

„Domnișoarele din tabără știu multe și știu mai ales să fie *blânde și calde și mume și surori*, cu oamenii aceștia cari îi cercetează în fiecare zi".[35]

„Noi obișnuim a împărți problema satului pe mai multe capitole: capitolul *sănătății*, capitolul *muncii*, capitolul *culturii intelectuale și morale*".[36]

„Trebuiește deci o întreagă școală făcută și din acest punct de vedere [pentru a învăța «meseria de soție și de mamă»], pentruca femeia să poată într'adevăr fi aceste 3 lucruri: *gospodină, soție, mamă*".[37]

„Atâtea probleme capitale: Copilul: maternitate, nașteri, mortalitate infantilă, prime îngrijiri, creșterea și educația lui. Hygiena: Căminului cu toate înfățișările ei, gospodărie, alimentație, odihnă. Viața de familie cu aspectul ei etic, spiritual, economic – atâtea probleme privesc îndeosebi femeea – pun soarta satului în mâna ei – angajând viitorul țărei noastre chiar".[38]

„Cu cât pregătirea și activitatea ce i se cer vor avea un caracter precis feminin răspunzând problemelor femeii și copilului în viața satului, cu atât acțiunea lui va fi mai eficace și misiunea lui mai bine îndeplinită".[39]

„Echipele feminine ale Serviciului Social își vor îndrepta obiectivul cercetărilor și preocuparea de muncă, în primul rând către familia țăranului și gospodăria lui. Pe de altă parte, vor acționa ca în cadrul Căminului Cultural să se înființeze și să activeze, ca un organism viu și dinamic, secția bunelor gospodine".[40]

„Să alungăm din sate neîncrederea și să îngropăm, odată pentru totdeauna, superstițiile! În locul babei Cloanța cu vrăjile, să apară doctorița în medicină! Să învățăm pe Tudora cum se face o supă și pe Dumitra cum se deretecă 'n casă și cum se face baie copilului. Să frecăm cratița și străchinile până le-om rupe!"[41]

„D-ra Alexandra Șovăială, comandanta școalei, coase faldurile unui tricolor, d-ra Natalia Balaban bate la mașină *nu știu ce complicate mistere gospodărești*, iar celelalte [...] copiază programe, întocmesc liste de bucate, lucrează cu atâta frenezie încât cancelaria asta seamănă cu centrul unui stat major militar".[42]

Și în restrânsa activitate de cercetare desfășurată de echipele studențești, femeile se ocupau de domenii similare, considerate feminine și de interes feminin: portul, țesăturile și menținerea tradiției în aceste domenii, probleme de gospodărie și educație gospodărească, de preparare a mâncărurilor, de sănătate a copiilor, lucru susținut – pe lângă relatările din articolele descriptive apărute în *Curierul Echipelor Studențești* și în *Curierul Serviciului Social* privind organizarea taberelor de comandante ale Serviciului Social și discursurile de inaugurare a acestor școli – și de tematicile celor câteva articole semnate de femei: „Pentru maestrele de gospodărie", de Aurelia Simionescu, profesoară[43]; „Portul oamenilor și împodobirea casei", de Maria Sâmbotin, maestră de gospodărie a Echipei Regale Cârligele R. Sărat[44]; „Satul Holda", de Natașa R.-Popovici[45].

Primul și unul dintre cele mai importante aspecte relevate de cercetarea asupra publicației *Curierul Echipelor Studențești* (*CES*), transformate în 1939 în *Curierul Serviciului Social* (*CSS*), este tema generală a propagandei. În cadrul acestei teme este circumscrisă încercarea de diminuare și chiar înlăturare a posibilelor refuzuri de către societate, familie și de către femeile însele a „înrolării" acestora în Serviciul Social. Petrecerea de către tinerele femei a câteva luni în spațiul rural, alături de colegi, colege și săteni nu era o perspectivă ușor de acceptat nici de opinia publică, nici de familiile absolventelor. Așa că *CSS* a devenit principalul instrument de informare și propagandă și au fost folosite diverse și multiple strategii de abordare a participării femeilor la școlile de echipiere și comandante organizate în diverse locuri din țară.

Mai departe prezint și ilustrez cu citate extinse principalele mecanisme folosite în textele apărute în *CES* și *CSS* pentru construirea unui set de valori și așteptări de gen care să le permită femeilor să ia parte la „munca culturală" desfășurată pe parcursul a cinci ani în satele din România.

1. Evidențierea, extrem de frecventă, în articolele care descriu taberele de echipiere, a siguranței taberelor și a bunei-cuviințe specifice activităților din școlile de pregătire, precum și a menținerii așteptărilor de feminitate și delicatețe. Aceste sunt produse și la nivel lingvistic (prin anumite cuvinte-cheie), și la nivelul imaginarului: cetăți, fortărețe, cerberi care nu permit intrarea străinilor, interzicerea vizitelor (mai ales a

celor bărbătești), a ieșirii în oraș etc.:

„[...] Școala de echipiere e adăpostită în localul Casei învățătorilor. O clădire mare, cu porți de fier prin cari abia te lasă să pătrunzi *vigilența unui cerber* minuscul, *înarmat* cu o cheie și cu o *strașnică neîncredere în străinii* care intră. Are, pasă-mi-te, ordin dela comandant să nu lase în *cetate* decât picior de om bun".[46]

„[...] Poarta dela stradă care dă în curtea școlii e făcută dintr'o *boltă groasă de zid*. Dela început îți dai seama de *stilul durabil și sobru* în care trebuie să fie făcută această școală. *Brâul de cărămidă legat printr-un grilaj de fier*, înconjurând pe o lungime considerabilă parcul imens din partea cealaltă, pare că adăpostește nu o școală, ci *mai de grabă o cetate*. Arborii stufoși și bătrâni cari domină toată întinderea parcului, oprind orice perspectivă mai largă, formează *un serios obstacol* în calea unei vederi directe spre școală".[47]

„Instalată aci pentru o lună de zile, Școala de comandante S. S. *nu are aspectul unei cazărmi*, nici măcar al unei școli militare".[48]

„Așezată într-un cadru așa de frumos, școala în care sunt adăpostite elevele S. S. pare mai mult o cetate ce stă de strajă".[49]

„Nu apuc să fac câțiva pași, că o întrebare precisă, dar rostită cu destulă manieră, mă obligă să precizez scopul vizitei mele. După *atitudinea bărbătească și demnă* ca și după uniformă, nu-mi era greu să-mi dau seama că domnișoara era una dintre comandantele școalei".[50]

„[...] la școală este *interzis accesul pentru bărbați*, în orice grad de rudenie s'ar afla".[51]

„Se dau primele dispoziții disciplinare: nimeni nu poate părăsi școala, în niciun scop, nici nu poate primi vizite, bărbătești, mai ales".[52]

„Ele doreau la început să li se dea voie să iasă în oraș – ceeace nu se poate! Mai doreau să primească visite – părinți, rude, soțul – dar și aceasta e de văzut. Regimul S. S. nu e un regim aspru, dar e un regim de încredere! Poate că e mai bine să nu stăm toată ziua de primiri".[53]

„Astfel am aflat despre hotărârea fermă și aproape unanimă ce-o luaseră de a nu părăsi niciodată, nici chiar în zile de sărbătoare, când programul de lucru e suspendat, școala. Numai un glas nu se asociase la decizia camaradelor, dar fiind prea izolat, a sfârșit prin a se resemna".[54]

„Un *aer de protecție și dragoste* învălue pe viitoarele echipiere, care se simt din ce în ce mai apropiate una de alta, că încep să-și însușiască *duhul de familie și camaraderie* al vieții de tabără și se pătrund de măreția care le-a strâns laolaltă".[55]

„[...] Sus, dormitoarele fetelor, în care *nu pătrund decât ele* și noaptea, *visele roze*".[56]

„Statul major bărbătesc al școalei *dorm mai încolo*, mai în fundul curții".[57]

2. Exemple de schimbare a rolului și a statutului femeilor în alte țări și necesitatea includerii femeilor în viața socială în general și în acțiunea de ridicare a satelor în particular:

„O tabără de comandante ale Serviciului Social! Iată o propoziție în care doi termeni cel puți sună a militărie și a război! Și e, vai, vorba de *cele mai suave fățuri* cu care a împodobit Dumnezeu Creațiunea – e vorba de femei, de fete în special. Și ele urmează să devină Comandante! Se cunosc împrejurările în care a luat ființă Serviciul Social, operă menită să rezolve cea mai cumplită fază din viața țărănimii noastre. La această operă epocală, e chemată să colaboreze și femeea română. Într-o țară legendară a anticității, amazoanele au făcut isprăvi memorabile. Dar după aceea, femeea a căzut în gyneceu. Turcii, oameni supțiri altmineri, au mers până acolo că le-au ferecat după gratii pe cucoane, nelăsând să li se vadă decât noaptea ochilor, iar triburile care locuiesc o treime din suprafața pământului, țin în belciuge, ca pe puii de urși, pe Evele lor, nu mai puțin încântătoare... Dela Elena lui Paris, Jeanne d'Arc și dela acestea la Charlotte Corday, la muma lui Napoleon, Ecaterina Teodoroiu etc., pretutindeni femeea a rămas *aceeași tovarășă fermecătoare a noastră* și ea este nu numai *instrumentul fragil al Creațiunii*; femeea e capabilă de jertfe nemăsurate, de acte de *sfințenie și eroism*, după cum și noi sexul manierat suntem în stare să trădăm imperii, să înfundăm Gheena și s'o facem *muză și icoană* în această frumoasă și vremelnică tabără care este viața".[58]

„Dela vestală, la tunică// Timpurile moderne au adus pe femee în mijlocul tuturor preocupărilor acestei vieți care din ce în ce mai mult se subdivide și se face mai aspră. *Vestala de odinioară, călugărițele lui Iisus Hristos, vivandiera de altă dată și sora de caritate de ieri sunt astăzi în spitale, pe catedră, lămuresc justiția în barou, sunt înrolate în diferite asociațiuni de binefacere și înlesnire socială, fac poliție – ori trag chiar cu pușca*, cum s'a văzut de curând în Spania și în războiul chino-japonez. Desigur, în toate aceste saloane ale vieții în care activează femeea, nu lipsește și nota aceea de *snobism și cochetărie*, dar e tragic de știut că majoritatea dintre ele muncesc pentru a potoli seara gurile câtorva copii, pentru o mamă, ori pentru un soț infirm, *muncesc pentru existență*. În cele mai multe țări din lume femeile [...] sunt înrolate în diferite activități sociale și naționale. În Japonia și în China, în Rusia, în Germania, în Italia, în Anglia, în Turcia fostelor haremuri, în Elveția și în statele de peste ocean, *femeile – tineretul mai ales – sunt încadrate în marea epopee a muncii și slujbei sociale*. Femeea vine aci cu o pricepere egală, cu *un fel de a servi mai tandru decât al nostru, al bărbaților*. Familia nu pierde, căci mai ales în sânul și împrejurul ei sunt chemate nouile batalioane".[59]

„[Veacurile trecute nu au cunoscut camaraderia dintre bărbați și femei] din cauza principiilor false care guvernau raporturile dintre cele două sexe. *Femeea, fie că a fost privită ca o ființă inferioară, fie ca un obiect delicat destinat unui cult exagerat, fie că a fost redusă la un simplu instrument de muncă sau plăcere*, nu a putut să fie nici sinceră, nici fericită. Pentrucă nu e deloc comod să te simți izolat pe *un altar de adorare sau într'un subsol de dispreț*, căci în ambele ipostaze ești constrâns să accepți dela o apreciabilă distanță

sufletească și onorurile și poruncile. [...] Veacul democrației, consecvent lozincilor lui, a proclamat libertatea și egalitatea pentru toți, deci și pentru femei. O egalitate care însă, până la războiul mondial, a însemnat o egalitate în profit, nu și în muncă. Ceea ce a menținut, aproape fără vre-o schimbare, raportul de nesinceritate între sexe. Căci femeea era privită pretutindeni ca un diletant agreabil, acceptat în locuri de răspundere sau numai de câștig, pentrucă așa cerea noua orânduire a societății. [...] O femee care muncește pe aceleași baricade cu tine și cu care poți discuta despre viață cu sinceritatea cu care te-ai destăinui unui prieten, e o primăvară veșnică și blândă, cu surâsul și cu viața ei în plus".[60]

„[...] legea serviciului social chiamă pentru prima oară în istoria noastră, la o muncă specială și deosebită, tineretul femenin".[61]

„[Doctrina înfățișată în publicațiile Fundației Culturale Regale este] întemeiată pe experiența noastră de până acum, are mai ales în vedere munca pe care au facut-o echipele bărbătești cu populația bărbătească dela sate. Noi însă trebuie să ne întrebăm mai ales asupra rostului pe care poate să-l aibe chemarea cea nouă pe care o facem pentru fete; care poate să fie rostul acestor fete venind să muncească în cadrul serviciului social. Deci care este putința de muncă și de organizare a femeilor din sat pentru ridicarea culturală a satelor?"[62]

„În felul acesta nădăjduim să meritǎm locul de cinste ce s'a dat femeii române prin actualele legiuiri în marele plan de reorganizare a României Mari și ne vom arăta vrednice de cinstea ce ne-ați făcut-o venind astăzi în mijlocul nostru".[63]

„Noua noastră Constituție acordă multe drepturi femeii și între acestea și pe acela de a se alege în Parlament, ca senator. Dar dreptul de a se instrui, de a ocupa funcții la stat și de-a îmbrăca și suprema magistratură a legiferării e îngrădit și de o mică datorie: aceea de a merge, ca și tovarășii lor, intelectualii, pentru un timp limitat, în mijlocul țărănimii, din care toți la urma urmii, ne tragem. [...] Fetele care vor fi obligate să slujească de-acum în cadrul Serviciului Social nu vor face din aceasta un act de amazonism. Serviciul Social pentru fete e o datorie morală către sat a acelora care țin să se bucure prin noua lor situațiune socială, de toate binefacerile orașului, adică ale civilizației".[64]

3. Tot ca o strategie de a convinge societatea și pe femei de justețea participării la munca în sate, se insistă în nenumărate rânduri pe necesitatea contribuției femeilor și pe importanța acordată rolului lor în acțiunea de ridicare a satelor. Astfel, implicarea lor este articulată în termeni religioși, participarea femeilor fiind construită drept „sacră" și „sfântă", iar misiunea lor fiind percepută ca „divină":

„Sacra misiune"[65].

„E o operă de mare creștinism această *campanie sacră* pentru ridicarea țărănimii [...]".[66]

„[...] tabăra unde s-a format *primul ordin* am putea spune *călugăresc* al Comandantelor Serviciului Social".[67]

„Alături de voință și de încredere în rostul mișcării noastre, mai e nevoe și de dragostea caldă pentru cei pe care îi ajutăm. Aici intervine sprijinul sfânt al femeii, al camaradei care simte, ajută și pricepe, care activează și gândește alături de noi, știe să mângâie mai blând și mai înțelegător. Femeea lângă munca noastră, iată *taina miracolului* pe care îl promitem! [...] Noi tindem spre cucerirea definitivă a binelui și credem în izbânda noastră pentrucă e prima dată în istoria societății când omul întreg, adică bărbatul și femeea împreună, pun umărul la acelaș gest, sub greutatea unei munci *sublime*. [...] Misiunea femeii în acțiunea noastră e covârșitoare și *sublimă*".[68]

„Munca ce ni se cere e muncă sfântă!"[69]

4. Menținerea așteptărilor de feminitate cerute de normele sociale – grație, puritate, fragilitate etc. – se realizează prin sublinierea păstrării valorilor feminine, venită din nevoia de a asigura societatea și pe femei că nu își vor pierde caracteristicile feminine și că nu riscă să se „masculinizeze":

„S-a putut observa în aceste școli că fetele pot da mult mai mult decât te-ai aștepta [...] Munca disciplinată, fie intelectuală sau fizică, este o veșnică presiune care încordează atențiile, forțează judecata, cere răspundere, iscusință și seriozitate. În acelaș timp, *sufletul nu pierde nimic din frăgezimea lui*, din contră, se îmbogățește cu entuziasmul copilăriei, se lasă copleșit de emoții nebănuite, se încălzește la soarele credinței, înflorește în ambianța aceia de puritate morală pe care natura o binecuvintează cu minunile ei".[70]

„[...] două eleve ale școalei își aruncă *grațios* o minge".[71]

„[...] pentru a ajunge la maximum de rezultat constructive și *pentru a evita tendința de masculinizare*, trebue ca programul de muncă al fetelor, precum și tratamentul lor, să corespundă capacității și calităților pozitive specifice ale ființei feminine".[72]

„Pentru fete viața de tabără este tonicul absolut trebuincios care fortifică în aceiaș măsură, fizicește și sufletește. Este văpaia care *distruge slăbiciunile și întărește caracterele*; este isvorul din care țâșnesc noui puteri sufletești care *păstrează toată gingășia femenină*".[73]

5. La încercarea de legitimare a participării femeilor contribuie și conștientizarea necesității femeilor însele de a se implica în activitățile Serviciului Social, prin relatările care subliniază dorința lor de a participa și întristarea în fața perspectivei că ar putea fi împiedicate:

„Suntem mândre că și noi femeile chemate astăzi a contribui la această măreață operă vom putea dovedi dragostea noastră pentru neam și țară. Dorința de 'ntotdeauna a femeilor a fost aceea de a fi cât mai folositoare țării și astăzi, grație înțelepciunei M. S. Carol II, adânc cunoscător al nevoilor neamului, noi, echipierele școalei de inițiere a Serv.

Social Pitești, pornim cu însuflețire la muncă”.[74]

„Evenimentele din ultima vreme au arătat că femeea română așteaptă să fie chemată în Serviciul Social. [...] Ea a vibrat până acum în tăcere, urmărind totuși de aproape evoluția muncei sociale la noi, susținând pe bărbați în realizările lor pe terenul ridicării culturale a satelor”.[75]

„[Femeile intră pe terenul social] cu forțe proaspete, cu entuziasm, cu înțelegerea marilor probleme și deci a marilor răspunderi ale gospodăriei noastre sătești al cărei centru e gospodina”.[76]

„[...] femeea să fie chemată la răspundere în viața socială cum n’a mai fost încă în istoria Țărei Românești”.[77]

6. Același rol îl îndeplinesc și lungile și desele fragmente în care este descris și întărit, prin diverse relatări și imagini, entuziasmul femeilor de a munci și de a trăi în tabără:

„Tot acolo, două doamne trecute de 30 de ani îmi mărturiseau că veniseră aci cu teamă mare. Acum, în uniformă, cu mingea de voley și cântecul veșnic pe buze, distinsele cucoane se copilăriseră iarăși, se simțeau cu totul altele. Le plăcea...”.[78]

„În prezent, Școala de echipiere dela Galați funcționează în plin. Fetele nu s’au prezentat aci cu spaimă, ci mai ales cu multă curiozitate”.[79]

„Readuse la viața de mai ’nainte, continuăm să trăim zilele de tabără ca pe o amintire scumpă. Fiecare întâlnire înseamnă o evocare de momente, o exclamare nostalgică, o înșirare de fapte petrecute acolo, în cele 30 de zile de tabără”.[80]

„În general, cursistele s’au obișnuit cu regimul”.[81]

„Convorbirile voioase și amicale, uneori se accentuau, alteori se curmau fără de veste, făcând loc râsetelor prelungi, pe care vre-o glumă bine potrivită le înstruna într-o dispoziție de largă veselie. Se vedea că domnișoarele merg ca la șezătoare și te simțeai cucerit de bucuria lor [...]”.[82]

„Într’un colț, o elevă foarte îngândurată stă singură. Atitudinea ei te surprinde cu atât mai mult cu cât e în contrast cu a celorlalte. Nu mă pot dumiri asupra acestui caz aparte, deși încerc câteva reflecții ca să-i găsesc vreo explicație. Aflu în sfârșit, că motivul îngrijorării nu era altul decât teama de a nu fi respinsă la vizita medicală. Era puțin slăbită în urma unei amigdalite pe care o suferise și asta o făcea să-i fie teamă de vreun rezultat negativ. În grija însă a tinerei nu era greu să deslușești dovada cea mai sigură de cât atașament este capabil tineretul acestei țări pentru o idee mare și frumoasă”.[83]

7. Un alt aspect prezent în multe articole și menit să dezavueze, de această dată, neîncrederea societății în activitatea socială întreprinsă de femei este cel legat de „carențele caracterului feminin”, de care autorii (și autoarele) articolelor sunt conștienți, dar pe care, de cele mai multe ori, școlile de comandante reușesc să le diminueze și chiar să le elimine:

„[...] prima dificultate este însăși noutatea lor [...] fetelor le lipsește complect deprinderea pentru munca socială la sate și în fine, trebuie să treci peste obstacolul invizibil al neîncrederii, atât a celor din jur față de munca feminină începătoare cât și a fetelor însile, care nu au încredere în propriile lor puteri”.[84]

„Programul școlilor de fete trebuie întocmit în așa fel încât să nu încurajeze *slăbiciunile și înclinațiile negative ale mentalității și caracterului femenin*: dimpotrivă, trebuie să le imprime o sănătoasă vigoare, disciplină în gândire și acțiune și o anumită forță a inițiativei”.[85]

„[...] chiar dacă se spune că *fetele au caracter inegal și o oarecare ușurință în a judeca lucrurile*, nu li se poate contesta un simț autocritic și totodată dorința de a fi altceva, cu mult mai bun decât sunt”.[86]

„Vorbind de massa feminină în general, e de observat că în tabără dispar cu timpul *micile capricii ale Evei*, spiritul de disciplină și munca ordonată ucide gândurile rele, alungă înclinarea spre trândăvie și clevetire. Uniforma a plăcut întotdeauna femeilor. E și aceasta un fel de a fi *cochetă*. Sub această *cochetărie, dispare risipa de îmbrăcăminți și farduri inutile, dispare luxul*; fetele învață să fie econoame”.[87]

„Deși nu are tot confortul care le-ar place fetelor, *mofturoase ca toate fetele*, școala aceasta nu e tocmai o cazarmă. Sălile sunt curate și luminoase, sofrageria la fel, veselă și cumsecade, iar menuul suculent și gustos. Destinderea și înviorarea cresc văzând cu ochii. Disciplina de aici este aspră, dar sănătoasă”.[88]

„Fetele nu s’au desvățat încă de tabieturile de acasă. Vin pe rând și agale. Unele au întârziat să se *fardeze* și încă nu și-au părăsit *poșeta de sub braț*. Careul se înfiripă anevoie. „Tabără, drepți!” și tabăra nu prea stă drepți. Se mișcă în front și vorbesc între ele. Unele râd și întorc capul”.[89]

[Intertitlu]: „Adio, pudră!...[90]

„Sunt fete și tinere doamne între 20–30 de ani. N’aș putea spune că e *vreuna prăpăd de frumoasă*, dar majoritatea sunt fete eminamente simpatice, fete voioase și rumene, al căror chip oglindește gingășia și hotărârea”.[91]

„[...] sfânta pudră care de aproape o lună de zile nu mai există! (Rujul de buze par’că-par’că se mai obișnuiește la câteva...)”.[92]

„La Galați veniseră fetele cu rochii de seară, cu vulpi argintii. După o săptămână numai de tabără, acestea atârnau în cui, ca niște obiecte de muzeu”.[93]

„Pe noptiere, pretutindeni, nimic din micile și *nevinovatele frivolități* ale unor dormitoare obișnuite de fete. Se vedeau numai cărți, cărțile și caetele de îndoctrinare ale S. S. și câte-*o sticluță cu apă oxigenată ori cu apă de cealaltă, colorată, de Colonia*. Niciun roman, nicio revistă de modă, nicio fotografie măcar!”[94]

„[...] una din ele mai păstrează pe buze *roșul artificial al traiului de afară*, alta îl poartă *pe unghii*, sunt prea de curând adunate între limitele unei discipline pentru a li se putea cere uniformizarea fizionomiei și a gestului care trădează prezența definitivă a spiritului de echipă”.[95]

Un alt aspect important care a reieșit din cercetarea colecțiilor *CES* și *CSS* este tema tratamentului diferit. Femeile sunt descrise altfel, cu alte instrumente și punându-se accent pe alte aspecte decât în cazul bărbaților. Iar acest tratament și această prezentare a muncii femeilor și a școlilor și taberelor de comandante și echipiere se conformează valorilor, normelor și așteptărilor de gen atribuite femeilor în societatea românească din vremea respectivă. Există, desigur, și o încercare subtilă de a schimba percepțiile și mentalitățile despre feminitate, dar se mențin multe dintre reprezentările specifice societății patriarhale ale vremii. În acest sens am identificat și ilustrat succint câteva teme recurente:

i. Descrierea hainelor (a echipamentului), cu accent pe cochetărie:
„Sunt îmbrăcate în bluză de uniformă, petrecută peste mijloc cu o centură tot de pânză – majoritatea poarta foi-uniformă, pantofi ori ghete cu tocul jos".[96]
„[...] doamnele, în atmosfera aceasta de veselă colectivitate, au redevenit parcă școlărițele de acum 10–12 ani. Uniforma însăși – bluze, foi gri și bocanci ușori – le dă tuturor un aer mai sprinten".[97]
„Fetele [sunt] îmbrăcate în bluze cenușii și în fuste de albastru marin [...] Bocancii din picioare nu le îngreuiază mersul și nici nu le întristează silueta".[98]
ii. Tendință de literaturizare a tot ceea ce ține de comportamentul femeilor:
„[...] până să înceapă lecția, cele 59 de eleve fac o gălăgie plăcută, o gălăgie asemănătoare cu a Bistriței care curge în apropiere".[99]
„Fetele [...] s'au împrăștiat pe o coastă *ca un roiu de fluturi uriași*".[100]
iii. „Obsesia" pătrunderii în dormitoarele fetelor (adevărate sanctuare, prezentate ca inviolabile, dar „violate" de autorul – întotdeauna este vorba despre un bărbat; în articolele semnate de femei nu apare descris dormitorul! – articolului), prezentă în mai multe articole, aproape în toate articolele care descriu viața în școlile de echipiere și comandante:
„[...] O visită în dormitoarele, care sclipesc de curățenie, e înduioșătoare. Iată atârnate în cui rochii, rochii de seară, pălării bune, pălării de plajă, ba chiar și câte o vulpe argintie. Fetele au crezut că vor avea loc și reuniuni care vor necesita prezența acestor obiecte, care stau astăzi fără întrebuințare".[101]
„La o oră din zi, când ele erau în sat, în plină activitate, am vizitat, împreuna cu directorul tehnic și cu comandanta de serviciu – dormitoarele echipierelor. Străluceau de curățenie și numai zăpada ar mai fi putut face atâta ordine și poesie *albul imaculat* al olandei acestor săli, în care, seara, *adorm de-o dulce și fermecătoare obidă* viitorii ofițeri femenini ai Serviciului Social".[102]
„Înainte de a coborî în curte, unde se va lua gustarea, încerc să pătrund în *taina unui dormitor*. Mai multă curățenie și eleganță decât la băeți și, în atmosferă, ceva din *aerul intim al dormitorului de fată în care a trăit de curând un suflet la fel de alb ca cearșaful*. În cuere spânzură încă *pălării, fuste, rochii*, ca niște vestigii ale trecutului".[103]
iv. Importanța statutului marital al echipierelor, pe lângă vârstă, locul de proveniență, studii. În cazul articolelor despre taberele și școlile de echipieri și comandanți nu este menționat nici statutul marital al acestora și nici dacă au copii și, eventual, numărul lor:
[Intertitlu:] „Luna de... miere"[104].
„18 dintre eleve sunt căsătorite: 3 cu funcționari, 3 cu medici, 1 magistrat, 1 militar, 1 medic militar; restul, profesori. Timpul de când sunt căsătorite variază între o lună – cazul soților Cojocaru, cari a doua zi după căsătorie au venit în tabără – și 10 luni. D-na Bondoc Margareta, licențiată în Ed. fizică, soț funcționar, are 2 copii; d-na Stoenescu Măgăruța (Asinetta), soț profesor asistent, are 3 copii; încă 4 doamne au câte 1 copil. 3 membre ale taberei sunt divorțate".[105]

Articolele care descriu taberele de echipiere și școlile de comandante sunt aproape exclusiv scrise de bărbați, care au întreprins, în scopul realizări articolului, o excursie la tabără sau la școală. Atitudinea vizitatorului este una de curiozitate, de superioritate disimulată într-o blândă și condescendentă înțelegere. În discursurile lor (de exemplu cel de la 6 august 1939), oamenii politici se adresează exclusiv la masculin „tineri echipieri", „toți fiii patriei"[106]. Extrem de rar răzbat în *CES* și *CSS* critici la adresa comportamentului echipierilor bărbați. Un astfel de exemplu este atitudinea critică a autoarei unui articol despre munca maestrelor de gospodărie, care conștientizează și demască invizibilitatea muncii feminine, în special cea a maestrei de gospodărie. De asemenea, critică atitudinea de superioritate a celorlalți echipieri – atât bărbați, cât și femei – și devalorizarea muncii maestrei de gospodărie:

„Puține dintre rapoartele șefilor de echipă vorbesc despre munca maestrei de gospodărie din echipă. [...] maestra de gospodărie nu trebue să fie luată drept bucătăreasa echipei, așa cum s-a întâmplat, din fericire, numai la câteva echipe".[107]
„Îi mai rog pe domnii și d-rele echipiere să aibă atitudini colegiale cu maestra de gospodărie. Îmi amintesc de răspunsul unei d-re cu specialitatea teologie, care s'a supărat când cineva a luat-o drept maestră de gospodărie".[108]

Este foarte interesantă legătura făcută de o echipieră între școlile de comandante și „mișcarea feminină", adică mișcarea feministă, la care autoarea articolului aderă, prin cuvintele și calitățile pe care i le atribuie:

„Răspunderea [școlilor de fete] ce și-o asumă are mai multe fețe: e răspunderea față de tineretul feminin, care – fie că-și va găsi o nouă și potrivită ocazie de afirmare, fie că va pleca descurajat de nereușită; răspunderea față de sat, unde vor lucra echipele de fete; și în fine, față de *mișcarea feminină* însăși, care reprezintă tot ce poate fi mai sănătos, pozitiv și

cerut cu insistență de nevoile vieții".[109]

* * *

În cadrul „muncii culturale" la sate desfășurate de echipele studențești voluntare au participat sute de studente, iar Legea Serviciului Social din 1938 prevedea obligativitatea stagiului și pentru absolvenți, și pentru absolvente. Deși nu a mai avut timp să fie aplicată, întrucât a fost suspendată în octombrie 1939, legea și practica școlilor de comandante organizate în vara anului 1939 oferă informații și perspective relevante atât asupra construcției rolurilor și participării femeilor la proiectul național girat de Carol al II-lea la sfârșitul anilor '30 ai secolului trecut, cât și asupra percepțiilor și experiențelor femeilor care au luat parte la aceste școli.

În această lucrare am prezentat pe scurt configurația normelor, rolurilor și așteptărilor de gen construită prin intermediul principalei publicații de informare și propagandă a echipelor voluntare studențești și a Serviciului Social. Am identificat, explorat și ilustrat câteva dintre strategiile și mecanismele prin intermediul cărora au fost susținute necesitatea implicării femeilor și contribuțiile lor la acțiunile de intervenție socială întreprinse de echipele voluntare și de Serviciul Social. Deși nu a mai avut timp să se concretizeze din cauza izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, „munca culturală" la sate a necesitat o pregătire substanțială pentru absolvenții și absolventele de studii superioare care urmau să conducă echipele de intervenție din spațiul rural. Aceste școli de comandanți și comandante, răspândite pe întreg teritoriul României, oferă o oglindă a felului în care categoria genului este produsă și întărită în cadrul unui proiect politic de construcție socială și națională și permite iluminarea unor dimensiuni și mecanisme considerate „naturale", „firești" în discursul vremii.

Totuși, este important de subliniat faptul că există o mare diferență între imaginea creată de propagandă și, în general, de studiile care s-au ocupat de doctrina acestui demers de intervenție socială și cea dezvăluită de investigațiile de microistorie, prin intermediul unor surse precum memorii, jurnale, corespondență și, mai ales, interviuri de istorie orală. Printr-o examinare a interacțiunilor zilnice și a relațiilor interpersonale, se pot documenta și analiza mecanisme de gen, etnie, clasă, care, cu siguranță, au avut o contribuție importantă în modelarea configurației specifice a acestui grup social și cultural care a participat la munca de „ridicare culturală" a satelor.

*Colecții de publicații periodice:
Curierul Echipelor Studențești (1935–1938)
Curierul Serviciului Social (1939)

Note:

1. Henri H. Stahl, „Școala monografiei sociologice", *Arhiva pentru știința și reforma socială* XIV (1936): 1130–1165, 1164.
2. Stahl, „Școala monografiei sociologice", 1165.
3. Zoltán Rostás, *Atelierul gustian. O abordare organizațională* (București: Editura Tritonic, 2005), 40.
4. Carol al II-lea citat în Octavian Neamțu, „Munca socială în România", în *D. Gusti și Școala sociologică dela București*, ed. Mircea Vulcănescu et al. (București: Institutul Social Român, 1937), 239.
5. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* (București: Editura Minerva, 1981), 279.
6. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 283.
7. Ibid., 284.
8. Neamțu, „Munca socială în România", 237.
9. Ibid., 239.
10. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 296.
11. Interviu cu Irina Pop (Sturdza) în Zoltán Rostás, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol"* (București: Curtea Veche, 2009), 257–269.
12. Zoltán Rostás și Theodora-Eliza Văcărescu, „*Curierul Echipelor Studențești* – Prima revistă de comunicare internă instituțională din România", *Jurnalism și Comunicare*, nr. 3 (2004): 53–57.
13. Vezi Neamțu, „Munca socială în România", 241; Rostás, *Atelierul gustian*, 41–42.
14. Răspunsul lui Dimitrie Gusti la o anchetă asupra organizării muncii culturale în ziarul *Universul* în 1928 citat în Mircea Vulcănescu et al., *D. Gusti și Școala sociologică dela București* (București: Institutul Social Român, 1937), 82; Neamțu, „Munca socială în România", 241; Rostás, *Atelierul gustian*, 42.
15. Dimitrie Gusti, „Învățăminte și perspective din munca echipelor studențești", *Sociologie românească*, anul I, nr. 2, februarie (1936): 4–5.
16. Rostás, *Atelierul gustian*, 42.
17. Rostás, *Strada Latină*, 227–228.
18. Ibid., 229.
19. Art. 25 din „Legea pentru înființarea Serviciului Social" reprodusă în Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. II (București: Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1939), 270.
20. „Legea pentru înființarea Serviciului Social", 263.
21. Pentru o analiză a antecedentelor implicării femeilor în cercetări și intervenții sociale, vezi Theodora-Eliza Văcărescu, „Din sursele de inspirație ale lui Dimitrie Gusti: Asociațiile femeilor și feministe ca (posibile) precursoare ale monografiilor și activităților de intervenție socială gustiene", *Transilvania*, nr. 11–12 (2012): 14–25.

22. Art. 3 din „Legea pentru înființarea Serviciului Social”, 264.
23. Art. 10 din „Legea pentru înființarea Serviciului Social”, 265.
24. Art. 16 din „Legea pentru înființarea Serviciului Social”, 268.
25. Art. 22 din „Legea pentru înființarea Serviciului Social”, 269.
26. Art. 23 din „Legea pentru înființarea Serviciului Social”, 270.
27. Rostás, *Strada Latină*, 231.
28. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 397–398.
29. Dimitrie Gusti, „Ordin circular telegrafic”, *Curierul Serviciului Social* (*CSS* în continuare), anul V, nr. 14, 17 septembrie 1939, 10.
30. Dimitrie Gusti, „Ordin de zi nr. 1. Către Comandanții și Comandantele Serviciului Social”, *CSS*, anul V, nr. 14, 17 septembrie 1939, 1.
31. Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History* (New York: Columbia University Press, 1999).
32. Vezi studiul introductiv și antologia de documente Theodora-Eliza Văcărescu, „Femei în cercetarea sociologică din România interbelică” in Theodora-Eliza Văcărescu, *„Personajele acestea de a doua mână”. Din publicațiile membrelor Școlii Sociologice de la București* (București: Editura Eikon, 2018), 9-72.
33. Vezi textul lui Henri H. Stahl, republicat în secțiunea „Documente” din cadrul acestui număr al revistei Transilvania (Henri H. Stahl, „Serviciul Social și tineretul femenin al țării. Prelegere ținută la școala de comandante din Broșteni”, *CSS*, anul V, nr. 1, 8 iunie 1939, p. 7 (pagină întreagă).
34. „Învățăm să cucerim satul și să câștigăm încrederea – Cuvântarea d-rei comandante Grigoraș Constanța din tabăra dela Pitești”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 5 (centru) (s. m.).
35. N. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. dela Broșteni” (partea a II-a – continuare din numărul anterior), *CSS*, anul V, nr. 2, 18 iunie 1939, 3–4 (pagini întregi) (s. m.).
36. H. H. Stahl, „Serviciul Social și tineretul femenin al țării. Prelegere ținută la școala de comandante din Broșteni”, *CSS*, anul V, nr. 1, joi, 8 iunie 1939, 7 (pagină întreagă) (s. m.).
37. Stahl, „Serviciul Social și tineretul femenin...”, 7 (s. m.).
38. „Colaborarea femeii la munca S. S. Cuvântarea d-rei Slivici, directoarea Școalei de echipiere – Pitești”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 3 (stânga jos; trimitere din pagina 1).
39. „Colaborarea femeii la munca S. S...”.
40. Ing. P. Stănculescu, „Problemele economiei casnice”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 10 (stânga sus).
41. N. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I), *CSS*, anul V, nr. 1, 8 iunie 1939, 5 (pagină întreagă).
42. Vintilă Horia, „La școlile din Tg.-Mureș ale Serviciului Social”, *CSS*, anul V, nr. 9, 6 august 1939, 4 (stânga sus) (s. m.).
43. *Curierul Echipelor Studențești* (*CES* în continuare), anul II, nr. 9, duminică, 30 august 1936, 5 (colțul dreapta jos).
44. *CES*, anul IV, nr. 3, 5 martie 1938, 7 (pagină întreagă; în cadrul rubricii „Arhiva monografică a Echipelor: Din monografia satului Cârligele-R.-Sărat”).
45. *CSS*, anul V, nr. 5, 9 iulie 1939, 6 (coloană întreagă în dreapta paginii).
46. Vintilă Horia, „Cu echipierele și echipierii din Satu Mare”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 8 (stânga jos) (s. m.).
47. Ion M. Vizirescu, „În cetatea Craiovei la sărbătoarea tineretului. Oltenia în steaguri și cântec. Coloane de echipieri. Rugăciuni pentru țară și Rege. Spre zorile biruinții de mâine”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 8 (întreagă; în cadrul articolului „La școala de fete”, ultimul subtitlu).
48. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I) (s. m.).
49. Ion M. Vizirescu, „Tabăra echipierelor dela Pitești”, *CSS*, anul V, nr. 9, 6 august 1939, 5 (stânga sus).
50. Vizirescu, „Tabăra echipierelor dela Pitești” (s. m.).
51. Horia Nițulescu, „Școala de echipiere dela Brăila”, *CSS*, anul V, nr. 9, 6 august 1939, 2 (dreapta sus; în cadrul rubricii „Tineretul a intrat”).
52. Nițulescu, „Școala de echipiere dela Brăila”.
53. N. Crevedia, „Școala de echipiere dela Galați în plină activitate”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 6 (stânga sus; în cadrul rubricii „Aspecte și momente înălțătoare”).
54. Vizirescu, „Tabăra echipierelor dela Pitești”.
55. Ibid. (s. m.).
56. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I) (s. m.).
57. Ibid.
58. Ibid.
59. Ibid.
60. Vintilă Horia, „Femeea lângă munca noastră”, *CSS*, anul V, nr. 1, joi, 8 iunie 1939, 6 (pagină coloană verticală, jumătatea paginii) (s. m.).
61. Stahl, „Serviciul Social și tineretul femenin al țării...”.
62. Ibid.
63. „Învățăm să cucerim satul și să câștigăm încrederea – Cuvântarea d-rei comandante Grigoraș Constanța din tabăra dela Pitești”, *CSS*, anul V, nr. 10 (13 august 1939), 5 (centru).
64. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S.S. de la Broșteni” (partea I).
65. Subtitlu în cadrul articolului Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I).
66. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I) (s. m.).
67. Ibid.

68. Horia, „Femeea lângă munca noastră”.
69. „Munca ce ni se cere e muncă sfântă! – Cuvintele d-rei Mănăilă din tabăra de echipiere de la Pitești”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 5.
70. Eliza Șoarec, „Școlile de comandante, isvor de viață nouă”, *CSS*, anul V, nr. 8, 30 iulie 1939, p. 7 (două coloane dreapta sus; în cadrul rubricii „Școlile pregătitoare S. S.”) (s. m.).
71. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S.S. de la Broșteni” (partea I) (s. m.).
72. Natașa Popovici-Raisky, „Școlile de fete ale Serviciului Social”, *CSS*, anul V, nr. 4, 2 iulie 1939, 6 (colțul din dreapta jos).
73. Șoarec, „Școlile de comandante, isvor de viață nouă”.
74. „Munca ce ni se cere e muncă sfântă! – Cuvintele d-rei Mănăilă...”.
75. „Colaborarea femeii la munca S. S. Cuvântarea d-rei Slivici, directoarea Școalei de echipiere – Pitești”, *CSS*, anul V, nr. 10, 13 august 1939, 3 (stânga jos; trimitere din pagina 1).
76. Ibid.
77. Ibid.
78. N. Crevedia, „Opera educativă a școalelor noastre”, *CSS*, anul V, nr. 11, 20 august 1939, 2 (patru coloane din șase, în dreapta paginii).
79. Crevedia, „Școala de echipiere dela Galați în plină activitate”.
80. Șoarec, „Școlile de comandante, isvor de viață nouă”.
81. Crevedia, „Școala de echipiere dela Galați în plină activitate”.
82. Vizirescu, „Tabăra echipierelor dela Pitești”.
83. Ibid.
84. Natașa Popovici-Raisky, „Școlile de fete ale Serviciului Social”, *CSS*, anul V, nr. 4, 2 iulie 1939, 6 (colțul din dreapta jos).
85. Popovici-Raisky, „Școlile de fete ale Serviciului Social”.
86. Șoarec, „Școlile de comandante, isvor de viață nouă”.
87. Crevedia, „Opera educativă a școalelor noastre”.
88. Nițulescu, „Școala de echipiere dela Brăila”.
89. Ibid.
90. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I).
91. Ibid.
92. Ibid.
93. Crevedia, „Opera educativă a școalelor noastre”.
94. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. dela Broșteni” (partea a II-a).
95. Horia, „La școlile din Tg.-Mureș ale Serviciului Social”.
96. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I).
97. Crevedia, „Școala de echipiere dela Galați în plină activitate”.
98. Horia, „La școlile din Tg.-Mureș ale Serviciului Social”.
99. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I).
100. Horia, „La școlile din Tg.-Mureș ale Serviciului Social”.
101. Crevedia, „Școala de echipiere dela Galați în plină activitate”.
102. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. dela Broșteni” (partea a II-a).
103. Horia, „La școlile din Tg.-Mureș ale Serviciului Social”.
104. Crevedia, „Trei zile în tabăra de comandante S. S. de la Broșteni” (partea I).
105. Ibid.
106. Constantin Nani, „Inaugurarea școlilor pregătitoare ale S. S. și școlii de conducători de Cămine Culturale din Ținutul Nistru”, *CSS*, anul V, nr. 11, 20 august 1939, 6.
107. Aurelia Simionescu (profesoară), „Pentru maestrele de gospodărie”, *CES*, anul II, nr. 9, 30 august 1936, 5 (colț dreapta jos).
108. Simionescu, „Pentru maestrele de gospodărie”.
109. Popovici-Raisky, „Școlile de fete ale Serviciului Social”.

Bibliography:

Bucur, Maria, and Mihaela Miroiu, *Nașterea cetățeniei democratice. Femeile și puterea în România modern* [Birth of Democratic Citizenship: Women and Power in Modern Romania], translated by Magda Dragu and Mihaela Miroiu. Bucharest: Humanitas, 2019.

Foucault, Michel. *The History of Sexuality. An Introduction*, vol. 1. New York: Vintage Books, 1990.

Fruntelată, Ioana-Ruxandra. “Women Members of the Bucharest Sociological School as Researchers and Authors: A Synthetic Outlook.” Transilvania, no. 2-3 (2020): 107-127.

Golopenția, Sanda. *Emigranții Carter* [Carter Emigrants]. Bucharest: Paideia, 2008.

Gusti, Dimitrie. “Realitate, știință și reformă socială. Câteva indicații asupra metodei” [Reality, Science, and Social Reform: Some Indications on Method]. *Arhiva pentru știința și reforma socială*, year I, no. 1 (1919): V–XXVII.

Gusti, Dimitrie. "Apelul făcut în Aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociației pentru studiul și reforma socială" [Republished version of the 1918 Iași Call for the Constitution of the Association for Research and Social Reform]. *Arhiva pentru știința și reforma socială*, year I, no. 1 (1919): 291–293.

Gusti, Dimitrie. "Învățăminte și perspective din munca echipelor studențești" [Learnings and Perspectives Resulted from the Work of Students' Teams]. *Sociologie românească*, year I, no. 2, February (1936): 1–5.

Gusti, Dimitrie. *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* [Knowledge and Action in the Service of the Nation], vol. I. Bucharest: Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1938.

Gusti, Dimitrie. *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* [Knowledge and Action in the Service of the Nation], vol. II. Bucharest: Fundația Culturală Regală „Principele Carol", 1939.

Meade, Teresa A., and Merry E. Wiesner-Hanks, eds. *A Companion to Gender History*. Malden & Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2004.

Mihăilescu, Ștefania. *Emanciparea femeii române. Antologie de texte*, *vol. I: 1815–1918* [The Emancipation of the Romanian Woman: Anthology of Texts, vol. 1]. Bucharest: Editura Ecumenică, 2001.

Mihăilescu, Ștefania, *Emanciparea femeii române. Studiu și antologie de texte, vol. II (1919–1948)* [The Emancipation of the Romanian Woman: Anthology of Texts, vol. 2]. Bucharest: Editura Ecumenică, 2004.

Neamțu, Octavian. "Munca socială în România" [Social Work in Romania]. In *D. Gusti și Școala sociologică dela București* [D. Gusti and the Sociological School of Bucharest], edited by Mircea Vulcănescu et al. Bucharest: Institutul Social Român, 1937.

Offen, Karen, ed. *Globalizing Feminisms, 1789–1945*. London & New York: Routledge, 2010.

Paletschek, Sylvia, and Bianka Pietrow-Ennker, eds. *Women's Emancipation Movements in the Nineteenth Century: A European Perspective*. Stanford CA: Stanford University Press, 2004.

Popovici-Raiski, Natașa. "Familia și copilul într'un sat din Neamț (Holda)" [The Family and the Child in a Neamț Village (Holda)]. *Sociologie românească*, year IV, no. 4–6, (1939): 217–242.

Rossiter, Margaret W. "The ~~Matthew~~ Matilda Effect in Science." *Social Studies of Science* 23, no. 2 (1993): 325–341.

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie – Interviuri cu Henri H. Stahl*. Bucharest: Paideia, 2000.

Rostás, Zoltán, and Theodora-Eliza Văcărescu. "*Curierul Echipelor Studențești* – Prima revistă de comunicare internă instituțională din România" [*CES* – The First Romanian Internal Communication Magazine]. *Jurnalism și Comunicare*, no. 3 (2004): 53–57.

Rostás, Zoltán. *Atelierul gustian. O abordare organizațională* [The Gusti Workshop: An Organizational Approach]. Bucharest: Tritonic, 2005.

Rostás, Zoltán. *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol"* [Latin Street no. 8: Monographers and Gustian Teammates at the Royal Cultural Foundation "Princip Carol I"]. Bucharest: Curtea Veche, 2009.

Scott, Joan Wallach. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press, 1999.

Simonton, Deborah, ed. *The Routledge History of Women in Europe since 1700*. Abingdon & New York: Routledge, 2006.

Stahl, Henri H. "Școala monografiei sociologice." *Arhiva pentru știința și reforma social* XIV (1936): 1130–1165.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughts from the Old School of Sociological Monographs]. Bucharest: Minerva, 1981.

Văcărescu, Theodora-Eliza. "Din sursele de inspirație ale lui Dimitrie Gusti: Asociațiile femeilor și feministe ca (posibile) precursoare ale monografiilor și activităților de intervenție socială gustiene" [Among Dimitrie Gusti's Sources of inspiration: Women's and Feminist Organizations as (possible) precursors of Gustian monographic and interventionist activities]. *Transilvania*, no. 11–12 (2012): 14–25.

Văcărescu, Theodora-Eliza. *„Personajele acestea de a doua mână". Din publicațiile membrelor Școlii Sociologice de la București* ["These Secondhand Characters": From the Publications of the Women Members of the Bucharest Sociological School]. Bucharest: EIKON, 2018.

Văcărescu, Theodora-Eliza. "Les Matildas de la sociologie Roumaine: les femmes dans la recherche sociologique de la Roumanie de l'entre-deux-guerres." In *Marginal și experimental. Cooperativa Gusti: două decenii de cercetare în istoria sociologiei*, edited by Ionuț Butoi and Martin Ladislau Salamon, 254–299. Bucharest: EIKON, 2020.

Vulcănescu, Mircea et al. *D. Gusti și Școala sociologică dela București* [D. Gusti and the Bucharest Sociological School]. Bucharest: Institutul Social Român, 1937.

Facerea bandajului cere multă îndemânare şi exerciţii îndelungate

